

ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİ

SABİHA TANSUĞ

Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'yla İstiklâl Savaşı'nın Anadolu'da bıraktığı yıkıntılar ve kalıntılar üzerine, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu. Devrimler yaptı.

Amacı açıktı. Bu devrimlerle halkını ileri çağlara, geleceğe hazırlıyordu.

İşte, örneğin kıyafet ve şapka reformu, böylesi akımlar içinde yer alır.

Ama, çok ilgi çekicidir. Devrimci akımlar sürdürülürken öbür taraftan geleneksel halk giyimini, halk sanatlarını sergileyecek Etnoğrafya Müzesi'ni başkent Ankara'da kurduran yine Atatürk'tür.

REFORMLARDAN SONRA

Onun buradaki amacı, herhalde, reformlardan sonra kaybolması kaçınılmaz olacak eski halk sanatlarının, halk giyimlerinin, halk geleneklerinin unutulmasını önlemektir. Kısacası, onun isteği, eski kültür ürünlerimizin kullanılması değil (ama müzelerde toplanıp) sergilenmesiydi.

Herhalde Mustafa Kemal, bize şunu anlatmak istiyordu:

“Halkımızın güncel hayatında şimdiye dek kullandığı geleneksel eşyalarını, aygıtlarını, giyimlerini, el işlemelerini, tüm sanat eserlerini toplama zamanı artık gelmiştir. Çünkü, reformlar yanında (ve onların bir sonucu olarak yeni şekiller alacak güncel yaşamımızda) kaybolması mukadder kültürel mirasımızın örneklerini, unutmayalım. Yeni çağın akımlarına uyarken, geleneksel kültürün halk sanatı örneklerini de müzelerde toplayalım, sergileyelim. Bu, kişiliğimizin ve çağımızın gereğidir.”

Herhalde Atatürk, hem devrimlere girişmek hem de etnografya müzesi kurdurmakla bu amacı gütmüş olmalı. Olayların mantığı, bizi bu sonuca götürüyor.

İşte böylece Atatürk'ün arzusuyla, direktifleriyle Etnografya Müzesi'nin temeli, Ankara'nın ortasında, 1925 yılında atılmıştır.

Bu olay, çok düşündürücüdür; üzerinde durmaya değer. Çünkü savaşlardan yeni çıkmış Türkiye, çok zor günler yaşıyordu o sıralar.

İMKÂNSIZLIĞA RAĞMEN

Çağın gerisinde kalmış İmparatorluk çökmüş, parçalanmıştı. Anadolu, baştan başa yanmış yıkılmıştı. Nüfus, on milyonu biraz aşıyordu. Eldeki kadro, yok denecek kadar kısıtlıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarını, yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti ödeyecekti. Yapılacak pek çok iş vardı. Bunlara karşın, eldeki olanaklar son derece azdı.

Ama Atatürk, o kadar yoğun problemlere ve imkânsızlıklara rağmen; hiç vakit kaybetmeden; 1925'de temeli atılan Ankara Etnografya Müzesi'nin kapılarını, 1930'da açtıyor...

Olayın, bir anlamı olmak gerek...

Hayatî bir çok problem arasında, Etnografya Müzesi'ne verilen öncelik... ayrılan zaman, emek, bütçe...

Karar, çok ciddi bir düşüncenin sonucu olmalı...

Böylece kurulan ilk etnografya müzesinin (halk sanatlarını belirtme yolunda atılan ilk adımın), eksiksiz olduğu tabii ki, söylenemez. Nitekim Müze'de daha çok beylik, kasaba, kent sanatlarının bazı eserleri ve giyimleri yer alıyordu; o kadar.

Ama gelecekte, Müze, hakikî bir etnografya müzesi karakterini kazanacaktı. Anadolu'daki dağ köylerinin, ova köylerinin kıyı köylerinin yaşantılarından örnekler de burada sergilenecekti. Çünkü müzenin adı Etnografya (Halk Sanatları) Müzesi'ydi. Ayrıca, "köylü efendimizdir" sözü de Atatürk'ündü.

Mustafa Kemal, köylüsünü yakından ve çok iyi tanıma durumundaydı. Özellikle İstiklâl Savaşı günleri; onun en yakınında (kadınıyla, erkeğiyle) Anadolu köylüsü yer almıştı.

Zaten Atatürk, devrimlerini de, köylüsünün (halkının) bünyesini gayet iyi bildiği için yapmış, yapabilmişti.

SANATILEŞMİŞ ÜLKELER

Halk sanatını belirtme yolundaki bu ilk gelişmelere rağmen, Atatürk'ün düşündüğü gibi Anadolu etnografyasını sergileyen bir Etnografya Müzesi'ne kavuştuğumuz hâlâ pek söylenemez.

Atatürk'ün "köylü efendimizdir" sözüne, 1930'da Etnografya Müzesi'ni açtmasına ve halk sanatı hakkındaki diğer sözlerine rağmen, bizler, köylünün değerli ve övünülecek bir sanatı olabileceğine galiba "can-ı gönülden" inanamadık. Bu nedenle de, Atatürk'ün halk sanatı için açtığı yolu, pek izleyemedik.

Örneğin, hâlâ, millî kadın kıyafetimizin en tipik örneği olarak bindallı fistanı gösterenlerimiz çoktur.

Oysa bugün, sadece Yörük ve Türkmen giyimlerini ve onların kullandıkları yerleri araştırdığımızda, ne kadar önemli bilgiler (elle tutulan, gözle görülen) sonuçlar elde ederiz.

Köylülerin, doğumdan ölüme dek kullandıkları araçları gereçleri topladığımızda; güncel hayatlarında, kilimlerini ve halılarını ne için ve nelerde kullandıklarını tesbit ettiğimizde, ne kadar ilginç bilgiler sağlarız.

Bize özgü bu bilgileri ve parçaları müzelerde, kitaplarda dünyaya sunduğumuzda; tüm insanları ilgilendiren ne kadar zengin ve renkli bir Anadolu halk kültürü hazinesini ortaya çıkarmış oluruz.

Zaten dünyanın sanayileşmiş ülkeleri, daha 19. yüzyılda, etnografya müzeleri (kostüm müzeleri, el işleri müzeleri, açık hava köy müzeleri) kurmuşlar. Hâlâ da kuruyorlar.

Onların amacı, sanayi devrimini yaşayan gençlerine, toplumlarının eskiden nasıl bir hayat yaşadığını göstermektir. Geçmiş halk kültürlerini, unutulmaktan kurtarmaktır. Nereden gelip nerelere vardıklarını belirtmektir.

Bununla da yetinmeyen sanayi ülkeleri, henüz sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerin halk sanatı ürünlerini de topluyorlar; ve onları, yine kendi etnografya müzelerine koyuyorlar. Böylesi müzeleri, tüm insanlar için, önemli birer görsel eğitim merkezi gibi kullanıyorlar.

Sanayi ülkelerinin çocukları, bu tür müzeleri gezerek yetişiyorlar; eğitiliyorlar.

Kişiler, müzelerden her şekilde yararlanabiliyorlar. Örneğin, eski halk kültüründen esinlenerek, sanayi çağına renk, estetik katıyorlar bir çok alanda. Gittikçe makineleşen, robotlaşan dünyamıza halk sanatlarının insancıl (barışçı) sıcaklığını getiriyorlar.

İLERİYİ GÖRÜŞ

İşte Atatürk, bu geleceği çok iyi gören nadir kişilerden biriydi.

Biliyordu ulusunun yeni bir çağı yaşayacağını... Kağının yerini otomobilin alacağını... Karasabanın yerine traktörün geçeceğini... Eski moda "üçpeş" entarilerin yerine, yeni moda giyimlerin beğeni kazanacağını...

O yıllar çekilmiş fotoğraflar, bunu kanıtlar. Atatürk, traktör üzerinde... Atatürk, son model otomobiliyle Anadolu'yu gezerken... Atatürk, son moda giyimiyle ve elinde şapkası, törenlere katılırken...

Ve bu çağdaşlaşma yanında (eski halk sanatlarının yok olup kaybolmasından önce), hiç vakit kaybetmeden, etnografya çalışmalarını da başlatıyor ve bize Ankara Etnografya Müzesi'ni armağan ediyor...

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde etnografya çalışmalarının çığrı böylece açılırken, bunun yanında arkeolojik kazılar da sürdürüldü. Çünkü, yer altında yatan kültür kalıntılarıyla yer üstünde hâlâ yaşayan halkın kültürü bizim eşdeğerde kültür miraslarımızdı.

Ama ne var ki (yer altı kazılarının ve açılan arkeoloji müzelerinin yanında) etnografik çalışmalar ve etnografya müzeleri aynı derece önemsenemedi. Halk sanatı üzerine çalışmalar, çok geride kaldı. Kostüm müzeleri el işleri müzeleri, açık hava köy müzeleri gerektiği gibi kurulamadı.

Oysa, toprak üstünde yaşayan halkın kültür (etnografya) örneklerinin çoğu (toprak altındaki arkeolojik eserler gibi) yüzlerce yıl bekleyemez. Halk sanatı ürünleri, zamanın akışı içinde kaybolup gidebilir. Erozyona uğrayabilir, ardından iz bile bırakmadan.

Ama bizler, bu durumu bildiğimiz halde, halk sanatlarına ve geleneklerine gereken önemi veremedik. Zaten vermiş olsaydık, bizim de bugün (dünya seviyesinde) etnografya müzelerimiz olurdu.

Vakıa, etnografik çalışmalar hiç yapılmıyor değil. Sempozyumlar, sergilemeler oluyor... Ama bunlar yeterli mi? Sanmıyorum.

SONUÇ

İşte, Ankara'da Atatürk'ün isteğiyle 1930 yılında kurulan Etnografya Müzesi, zamanında çok ileri bir adımdı.

Fakat sonra, 1930'ların o çok ileri adımını, bizlerin yeni adımlarla izlediğimiz söylenemez.

Bugün bu açıdan bakıldığında da, Etnografya Müzesi, olumlu ve olumsuz tutumlarımızın bir aynası olur. 1930'larda başladığımız çağdaş bir çabayı, artık bugün yine bizim tamamlamaya çalışmamız gereğini ortaya koyar.

Zaten bu hatırlatmanın altı, Atatürk'ün vefatıyla, bir kez daha çizilmişti. Çünkü Atatürk, ebedî istirahatine 1938 yılı burada (Etnografya Müzesi çatısı altında) başlamıştı. 1938 Kasım'ından 1953 Kasımına kadar (Anıtkabir'e nakledilinceye kadar) onun naaşı, Etnografya Müzesi'nde kalmıştı.

15 yıl Atatürk'ün naaşının kaldığı yer onun anısına hâlâ muhafaza ediliyor. Ve, beyaz mermer üzerine şunlar yazılı duruyor:

“Burası, 10/11/1938'de sonsuzluğa ulaşan Atatürk'ün 21/11/1938'den 10/11/1953'e kadar yattığı yerdir.”

Not: Ankara'daki Etnografya Müzesi'nin kuruluşunda büyük emeği geçenlerden merhum Hâmit Zübeyir Koşay ile o zamanlar Türkiye'de yaşamış Macar bilim adamı Meşaröş'ü de burada anmak istiyoruz. Bu iki bilim adamı, Atatürk'ün emri altında, Türk etnografyasına büyük hizmet vermişlerdir. Merhum Koşay, Anadolu'da bir Açık Hava Köy Müzesi kurulması fikrini, ömrü boyu savunmuştur. Umarız, bu arzu, yakın bir gelecekte gerçekleşir.